

مدرسان شریف

فصل اول

«کودکان استثنایی»

تعریف و توصیف کودکان استثنایی

در مفهوم عام و گسترده، هر یک از انسان‌ها استثنایی هستند، زیرا هیچ دو انسانی مانند یکدیگر نیستند. احتمالاً این تفاوت‌ها در اکثر افراد چشمگیر نیست، لذا آنان را اصطلاحاً هنجار یا متوسط تلقی می‌کنند. تفاوت‌های افراد عبارت است از: «تفاوت‌های بین فردی» (Interindividual differences) یعنی تفاوت هر فرد با افراد دیگر و «تفاوت درون فردی» (intraindividual differences) یعنی تفاوت در میزان مهارت‌ها و توانایی‌های مختلف در درون یک فرد خاص. برای سنجش تفاوت‌های درون فردی می‌توان از پرسشنامه، مشاهده، مصاحبه و آزمون‌های روانی استفاده کرد ولی چون آزمون‌های روانی سنجش دقیق‌تر و استانداردتری نسبت به پرسشنامه، مشاهده و مصاحبه ارائه می‌دهند، برای ارزیابی تفاوت‌های درون فردی مناسب‌تر هستند.

اصطلاح استثنایی اصولاً یک اصطلاح آموزشی است که فقط به عده معدودی از دانش‌آموزان گفته می‌شود که تفاوت‌ها و انحرافات (جسمی، ذهنی، رفتاری و عاطفی) آنان از متوسط جامعه سنی خود متفاوت بوده، که از طریق معلم، اطرافیان و نیز آزمون‌های مختلف ثابت شده است و روش تربیتی یا آموزشی مورد نیاز آن‌ها با آنچه اکثر دانش‌آموزان به آن احتیاج دارند، بسیار متفاوت است. به عبارت دیگر، دانش‌آموزی استثنایی است که از نظر جسمی یا خصوصیات رفتاری و ذهنی با بیشتر دانش‌آموزان همکلاس خود تفاوت فاحشی دارد و آموزش ویژه برای تطبیق و سازش همه‌جانبه با محیط و پیشرفت تحصیلی او مناسب‌تر است (یعنی برای برآورده کردن نیازهای خاص آن‌ها به آموزش ویژه نیاز باشد). فرد استثنایی، لزوماً فردی معلول نیست، بلکه برای جبران تفاوت‌های خاص جسمانی، رفتاری و دستیابی به سطح بهنجار، به خدمات پزشکی، اجتماعی یا آموزشی بیشتری نیاز دارد. این تفاوت‌ها ممکن است اختلالات یادگیری، اختلالات رفتاری، اختلالات گفتار و زبان، اختلالات حسی، اختلال‌های جسمانی، اختلال‌های سلامتی یا تیزهوشی و با استعدادی باشد. تاکنون اصطلاحات زیادی برای نامگذاری این نوع کودکان به کار رفته است؛ اصطلاحاتی نظیر «غیرعادی» یا «ناهنجار» (Abnormal) که بیشتر جنبه پزشکی دارد و به اختلالات و نابهنجاری‌های روانی و عصبی اشاره می‌کند. اصطلاح «ناسازگار» (Maladjusted) قدری جدیدتر است و بنابر توصیه کنگره بین‌المللی روان‌پزشکی پاریس از سال ۱۹۶۰ به کار رفت. ناسازگاری‌هایی که در یک محیط و نسبت به یک فرد باشد ناسازگاری خاص نام دارد و در ناسازگاری کلی، کودک در هر محیط و نسبت به همه افراد سازش ندارد. اصطلاح «اختلال کنشی» برای فردی به کار می‌رود که در عملکرد واکنش‌های بدنی دچار مشکل شده است، مثلاً فردی که دچار نزدیک‌بینی یا دیابت است در این گروه قرار دارد. برخی از افراد دچار «عارضه ساختاری» هستند، یعنی در ساختار بدن مشکل دارند و این مشکل باعث ضعف عملکرد واکنش‌های بدنی، معلولیت و ناتوانی نمی‌شود، مانند فردی که بدون ناخن به دنیا می‌آید. در انگلستان لغت استثنایی را محدود به تیزهوشی می‌کنند و سایر کودکانی را که به عللی تحت حمایت و آموزش خاص هستند، کودکان ویژه (Special Children) می‌نامند. کودکان ویژه در انگلستان، یازده گروه هستند و عبارت‌اند از:

- ۱- کودکان مبتلا به بیماری قند ۲- کودکان مبتلا به بیماری حرکتی ۳- کودکان صرعی ۴- کودکان مبتلا به اختلالات گفتاری
- ۵- کودکان ضعیف و حساسی که خیلی زود بیمار می‌شوند و احتیاج به مواظبت زیاد دارند (Delicate) ۶- کودکان ناسازگار
- ۷- کودکان عقب‌مانده ذهنی ۸- کودکان نابینا ۹- کودکان مبتلا به ضعف بینایی ۱۰- کودکان ناشنوا و ۱۱- کودکان کم‌شنوا.

در انگلستان، یازده گروه فوق را تحت عنوان «معلول» (Hadicapped) مطالعه می‌کنند. لغت «هندی‌کپ» (Handicap) نیز به کار می‌رود که به معنی «مانع» است. در سنین بلوغ به جای لغت هندی‌کپ از لغت «دیس‌ای‌بل» (Disable) استفاده می‌کنند که همان معنی ناتوان را دارد. از نظر آموزشی، به کودکی «معلول» یا «ناتوان» گفته می‌شود که در هر سال تحصیلی، بیش از ۳ ماه (به علت بیماری‌های جسمانی، عاطفی، رفتاری و...) و عوارض حاصل از آن) به طور دائمی یا متناوب و دوره‌ای نتواند سر کلاس درس حاضر شود و در نتیجه از دروس عقب بماند و احتیاج به مدارس ویژه داشته باشد.

در آمریکا به تمام کودکانی که به نحوی با کودکان طبیعی و همسن خود از نظر فکری، جسمی، عاطفی، رفتاری و... فرق داشته باشند، استثنایی گفته می‌شود. کمیته بهداشت کودک آمریکا، کودکان استثنایی را در ۱۰ گروه طبقه‌بندی کرده است:

- ۱- کودکان مبتلا به بیماری سل (Tuberculosis) ۲- کودکان مبتلا به بدی تغذیه (malnutrition) ۳- کودکان مبتلا به بیماری‌های حرکتی
  - ۴- کودکان صرعی ۵- کودکان مبتلا به اختلالات گفتاری ۶- کودکان حساسی که خیلی زود بیمار می‌شوند و احتیاج به مراقبت زیاد دارند.
  - ۷- کودکان ناسازگار ۸- کودکان عقب‌مانده ذهنی ۹- کودکان نابینا و کم‌بینا ۱۰- کودکان ناشنوا و کم‌شنوا.
- همان‌گونه که مشاهده می‌شود در طبقه‌بندی فوق، بیماری سل و بدی تغذیه (سوء تغذیه) به طبقه‌بندی مرسوم در انگلستان افزوده شده ولی بیماری قند را حذف کرده و علاوه بر آن، کم‌شنوایی و ضعف بینایی را جزء اختلالات شنوایی و بینایی طبقه‌بندی کرده است.

کج مثال ۱: کدام یک از عبارات زیر در مورد کودکان استثنایی صحیح است؟

(۱) تعداد زیادی از دانش‌آموزان مدارس، استثنایی هستند.

(۲) تنها راه تشخیص این افراد، نمره‌ی به دست آمده از آزمون‌هاست.

(۳) برای برآورده شدن نیازهای خاص آن‌ها به آموزش ویژه نیاز است.

(۴) این افراد تفاوت محدودی با همکلاسی‌های خود دارند.

پاسخ: گزینه «۳» اصطلاح استثنایی فقط به عده کمی از دانش‌آموزان گفته می‌شود که تفاوت‌ها و انحرافات (جسمی، ذهنی، رفتاری و عاطفی) آنان از متوسط، از طریق معلم، اطرافیان و نیز آزمون‌های مختلف ثابت شده باشد و روش تربیتی و آموزشی موردنیاز آن‌ها با آنچه اکثریت دانش‌آموزان به آن احتیاج دارند، بسیار متفاوت باشد. به عبارت دیگر، دانش‌آموزی استثنایی است که از نظر جسمی یا خصوصیات رفتاری و ذهنی با بیشتر دانش‌آموزان همکلاسی خود تفاوت فاحشی دارد و برای برآورده کردن نیازهای خاص او به آموزش ویژه نیاز است.

کج مثال ۲: در کشور انگلستان، لغت «استثنایی» به کدام گروه اشاره دارد؟

(۱) تیزهوشان

(۲) عقب‌ماندگان ذهنی

(۳) افراد ناسازگار

(۴) از تیزهوش تا عقب‌مانده ذهنی

پاسخ: گزینه «۱» در انگلستان، لغت استثنایی را محدود به تیزهوشی می‌کنند.

کج مثال ۳: کیوان در خواندن و نوشتن از حد متوسط کلاس پایین‌تر است، اما در ریاضیات از حد متوسط بالاتر است. کدام یک از موارد زیر بیانگر این تفاوت است؟

(۱) بین فردی

(۲) درون فردی

(۳) استعدادها

(۴) توانایی‌ها

پاسخ: گزینه «۲» چون تفاوت بیان شده مربوط به یک فرد است بنابراین تفاوت درون فردی است یعنی متعلق به اوست.

کج مثال ۴: منظور از مفهوم خاص «استثنایی» چیست؟

(۱) عده‌ی بسیار معدودی از افراد که انحرافات آن‌ها از متوسط جامعه خود بسیار متفاوت است.

(۲) انسان‌هایی که نیاز به استفاده از عصا، سمعک و عینک دارند.

(۳) هر یک از انسان‌ها استثنایی هستند، زیرا از لحاظ ابعاد وجودی با یکدیگر متفاوت هستند.

(۴) فردی استثنایی است که تنها از نظر مهارت‌های تحصیلی با سایر همکلاسی‌هایش تفاوت دارد.

پاسخ: گزینه «۱» انحرافات افراد استثنایی همیشه از متوسط جامعه خود بسیار بالاتر یا پایین‌تر است.

طبقه‌بندی دانش‌آموزان استثنایی

طبقه‌بندی کودکان استثنایی امر بسیار دشواری است، زیرا:

اولاً، هر فرد استثنایی علاوه بر شباهت‌هایی که با دیگر افراد دارد، دارای خصوصیات منحصر به فرد خود است. ثانیاً، یک عامل بیماری‌زا ممکن است علائم متفاوتی در کودکان مختلف ایجاد کند. ثالثاً، علامت واحدی ممکن است در افراد مختلف به واسطه علل متفاوتی به وجود آید. رابعاً، اختلالات رفتاری و ناسازگاری ممکن است حاد و زودگذر یا مزمن و طولانی بوده و در هر حال ممکن است شدید یا خفیف باشد.

- کلی‌ترین طبقه‌بندی مورد قبول اکثر متخصصان شامل موارد سه‌گانه زیر است:
- ۱- اختلاف هوشبهر و فعالیت‌های ذهنی، شامل کودکان عقب‌مانده ذهنی و کودکان تیزهوش. ۲- اختلالات و ضایعات مغزی یا اختلالات عملی که منجر به اختلالات رفتاری می‌شود و شامل کودکان ناسازگار (دشوار) است. ۳- ابتلا به اختلالات و نقایص حسی و حرکتی و اختلالات عملی رشد که این گروه شامل نابینایان، ناشنوایان و همچنین مبتلایان به اختلالات گفتاری، اختلال کنترل اسفنکترها و ناتوانی‌های حرکتی است.
  - تقسیم‌بندی کلی «کرک» (Kirk) از انواع این دانش‌آموزان به قرار زیر است:
    - ۱- انحرافات هوشی؛ شامل دانش‌آموزان تیزهوش و کندذهن (عقب‌مانده ذهنی).
    - ۲- نقایص حسی؛ شامل دانش‌آموزان کم‌شنوا، ناشنوا و دانش‌آموزان کم‌بینا و نابینا.
    - ۳- دشواری‌های ارتباطی؛ شامل دانش‌آموزان با مشکلات تکلمی و دانش‌آموزان با نارسایی‌های ویژه در یادگیری.
    - ۴- نابهنجاری‌های رفتاری؛ شامل دانش‌آموزان با اختلالات رفتاری (کودکان با آشفتگی هیجانی یا سازش‌نایافته‌ی اجتماعی)
    - ۵- دشواری‌های حرکتی؛ شامل دانش‌آموزان با معلولیت‌های بدنی.
    - ۶- سایر موارد استثنایی و بیماری‌ها.

کج مثال ۵: در طبقه‌بندی «کرک» از کودکان استثنایی، افراد نابینا در کدام طبقه قرار می‌گیرند؟

- (۱) دشواری‌های ارتباطی (۲) نابهنجاری‌های رفتاری (۳) دشواری‌های حرکتی (۴) نقایص حسی

پاسخ: گزینه «۴» یکی از طبقات دانش‌آموزان استثنایی در تقسیم‌بندی «کرک» نقایص حسی است. این طبقه شامل دانش‌آموزان کم‌شنوا و ناشنوا و دانش‌آموزان کم‌بینا و نابینا است.

کج مثال ۶: در تقسیم‌بندی «کرک»، کودکان استثنایی به چند دسته تقسیم شده‌اند؟

- (۱) ۵ (۲) ۶ (۳) ۷ (۴) ۸

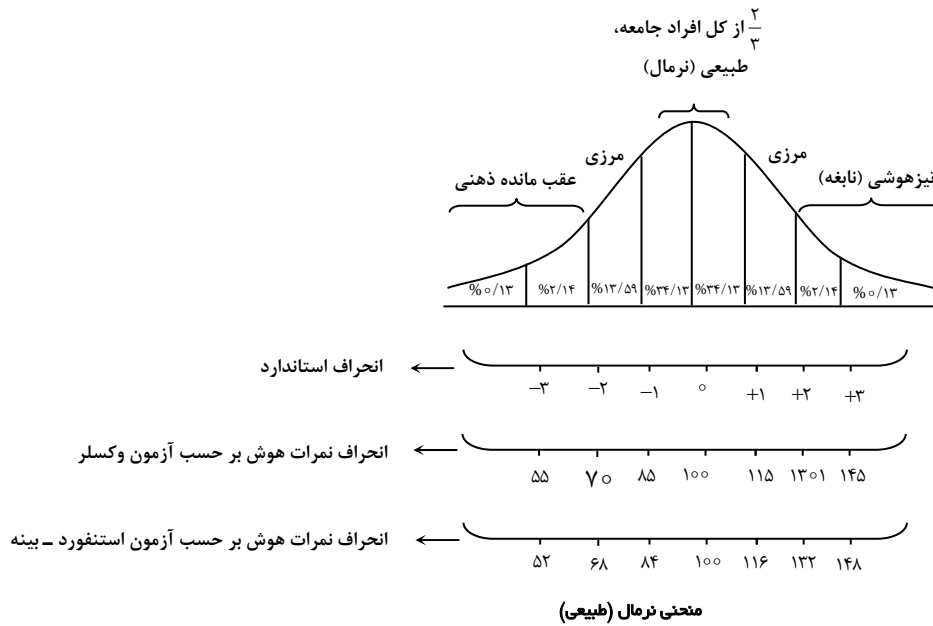
پاسخ: گزینه «۲» ساموئل کرک، کودکان استثنایی را به شش دسته تقسیم کرده است: ۱- انحرافات هوشی ۲- نقایص حسی ۳- دشواری‌های ارتباطی ۴- نابهنجاری‌های رفتاری ۵- دشواری‌های حرکتی ۶- سایر موارد استثنایی و بیماری‌ها.

میزان شیوع کودکان استثنایی

منظور از «درجه شیوع» کودکان استثنایی، حکم تعداد یا درصد این قبیل کودکان در جامعه است و نیز موقعی که می‌خواهیم میزان درصد و نسبت جمعیتی را که در هر طبقه وجود دارد را مشخص نماییم، از «درجه شیوع» استفاده می‌کنیم. اما «درجه وقوع»، تعداد موارد جدیدی است که در طول مدتی معین (مثلاً یک سال) به جمع کودکان استثنایی اضافه می‌شود. سرشماری تعداد کودکان استثنایی و ارائه درجه شیوع دقیق آنان به دلایل متعددی مشکل است که برخی از این عوامل عبارت‌اند از: پیچیدگی تعاریف، مشکلات تشخیصی، نمونه‌گیری‌های غلط، نقش مدرسه (تعریف بر اساس واکنش در مقابل خواسته‌های مدرسه) و مشکل برچسب‌گذاری کودکان (ممانعت والدین از استثنایی تلقی شدن فرزندشان).

یکی از موضوعات مهم در ادبیات معاصر عقب‌ماندگی ذهنی، مسئله نامگذاری و برچسب زدن است. مک میلان و همکاران (۱۹۷۴) اثرات منفی نامگذاری را شامل موارد زیر می‌دانند: ۱- خودپنداره‌ی منفی کودک ۲- طرد کودک به وسیله همسالان ۳- تنزل سطح آرزو و توقع کودک از خود ۴- کاهش سطح انتظار معلم از پیشرفت کودک ۵- کم کردن شانس کودک برای انطباق سالم، ازدواج و اشتغال ۶- عدم تمایل او برای برچسب. «روزنتال» و «جکوبسون» نیز در پژوهشی معروف، به بررسی اثرات نامطلوب برچسب‌گذاری پرداختند. البته برچسب‌گذاری دارای اثرات مثبتی مانند بهره‌مندی از امکانات اختصاص داده‌شده اجتماعی، در نظر گرفتن محدودیت‌های این افراد و نیز عدم طرد این افراد به علت توانایی محدود از طرف همسالان است.

ارقام منتشر شده از سوی دولت آمریکا نشان می‌دهد که در حدود ۱۱ درصد از جمعیت دانش‌آموزان این کشور از آموزش‌های ویژه استفاده می‌کنند. این رقم فقط شامل افراد سنین مدرسه (حدود ۶ تا ۱۷ ساله) است که بیش از ۴ میلیون نفر را دربرمی‌گیرد، هرچند کودکانی که هنوز به مدرسه نرفته‌اند یا افراد ۱۸ تا ۲۱ ساله نیز مشمول این آموزش‌های ویژه می‌شوند.

با توجه به آمار ۱۵ میلیون نفری کل دانش‌آموزان ایرانی در سال ۱۳۷۰، تخمین زده می‌شود که حدود ۲ میلیون دانش‌آموز استثنایی در ایران وجود دارند که به رسیدگی ویژه نیازمندند.

برآورد درصد شیوع انواع دانش‌آموزان استثنایی حاصل از مطالعات مارلند (Marland, ۱۹۷۲)

۳٪	۱	تیزهوشان و خلاق‌ها	انحرافات هوشی
۲/۳٪	۲	عقب‌ماندهای ذهنی	
۰/۶٪	۳	مشکلات شنوایی (ناشنوایان و کم‌شنوایان)	نقایص حسی
۰/۱٪	۴	مشکلات بینایی (نابینایان و کم‌بینایان)	
۳/۵٪	۵	مشکلات تکلمی	اشکالات ارتباطی
۱٪	۶	اختلالات یادگیری	
۲٪		اختلالات رفتاری	
۰/۵٪		دشواری‌های حرکتی	
۰/۰۶٪		بیماری‌های مزمن و دانش‌آموزان با بیش از یک نقص	
۱۳/۰۶٪		جمع	

درصد شیوع انواع دانش‌آموزان استثنایی؛ هالاهان و کافمن (Hallahan and Kauffman, ۱۹۸۸)

کودکان استثنایی	درصد در اجتماع	در صد کودکان استثنایی که برای آموزش ویژه ثبت نام کرده‌اند.
۱ اختلالات گفتاری	۳/۵	۲/۸۶
۲ عقب‌ماندگی ذهنی	۲/۳	۱/۶۸
۳ اختلالات عاطفی (رفتاری)	۲	۰/۹۵
۴ نارسایی‌های یادگیری	۲	۴/۷۳
۵ نقص شنوایی	۰/۶	۰/۱۷
۶ نقص بینایی	۰/۱	۰/۰۷
۷ کوری و کری و معلول چند نوعی	۰/۶	۰/۲۳
۸ معلولیت‌های جسمی و بیماری‌ها	۰/۵	۰/۲۸
جمع	۱۱/۶	۱۰/۹۷

کجه مثال ۷: پویا در آزمون هوشی وکسلر، نمره ۸۵ را کسب کرده است. هوشبهر او حدوداً از چند درصد افراد جامعه خود بالاتر است؟

- (۱) ۱۶ درصد (۲) ۱۳ درصد (۳) ۱۰ درصد (۴) ۷ درصد

پاسخ: گزینه «۱» نمره ۸۵ در نظام وکسلر به این معنی است که پویا یک انحراف معیار پایین‌تر از میانگین است. بنابراین، در مرز افراد مرزی با افراد نرمال قرار دارد و هوشبهر او از ۱۵/۹ درصد افراد جامعه بالاتر است.

کجه مثال ۸: کدام یک از گروه‌های استثنایی زیر، درصد بیشتری از جامعه را به خود اختصاص داده‌اند؟

- (۱) اختلالات گفتاری (۲) افراد چند معلولیتی (۳) مشکلات بینایی (۴) مشکلات شنوایی

پاسخ: گزینه «۱» میزان شیوع گروه‌های فوق تقریباً به قرار زیر است: اختلالات گفتاری؛ ۳/۵ درصد، افراد چند معلولیتی؛ ۰/۶ درصد، مشکلات بینایی؛ ۰/۱ درصد و مشکلات شنوایی؛ ۰/۶ درصد.

کجه مثال ۹: چند درصد از کل افراد جامعه بر اساس منحنی طبیعی، نرمال هستند؟

- (۱) $\frac{2}{3}$ (۲) $\frac{3}{4}$ (۳) $\frac{3}{6}$ (۴) $\frac{2}{1}$

پاسخ: گزینه «۱» در توزیع طبیعی منحنی نرمال، $\frac{2}{3}$ افراد جامعه یا ۶۸/۲۶٪ از جمعیت، مابین ۱ انحراف معیار بالاتر و ۱ انحراف معیار پایین‌تر از میانگین قرار می‌گیرند.

کجه مثال ۱۰: در طبقه‌بندی دانش‌آموزان استثنایی، کدام گروه از نظر میزان شیوع، درصد بالاتری دارند؟

- (۱) مشکلات شنوایی و بینایی (۲) تیزهوش‌ها و خلاق‌ها (۳) اختلالات رفتاری (۴) مشکلات تکلمی

پاسخ: گزینه «۴» در میان گروه‌های مختلف کودکان استثنایی، مشکلات تکلمی با ۳/۵ درصد، بیشترین جمعیت را به خود اختصاص داده است.

کجه مثال ۱۱: کدام یک از گروه‌های زیر در تقسیم‌بندی دانش‌آموزان استثنایی دارای کمترین میزان شیوع است؟

- (۱) نقص شنوایی (۲) نقص بینایی (۳) نارسایی‌های یادگیری (۴) اختلالات گفتاری

پاسخ: گزینه «۲» افراد دارای مشکلات بینایی با میزان شیوع ۰/۱ درصد، کمترین جمعیت را در میان گروه‌های مختلف استثنایی دارند.

برخی قوانین مهم در آموزش و پرورش استثنایی

قوانین متعددی در راستای آموزش و پرورش استثنایی وضع شد که شاید مهم‌ترین آن‌ها را بتوان قانون آموزش افراد دارای ناتوانی (The Individuals with Disabilities Education Act) (IDE) دانست. این قانون ابتدا در سال ۱۹۷۰ تصویب شد و پس از آن چندین بار مورد بازنگری قرار گرفت. نکات عمده‌ی این قانون بر شناسایی، آموزش دولتی و رایگان، حقوق والدین یا قیم، برنامه‌های آموزشی فردی (individualized education programs) (IEP)، محیط‌های دارای کمترین محدودیت، رشد کارمندان ضمن خدمت، ارزیابی بدون تبعیض و رازداری تأکید می‌کند. قانون IDE راه را برای هدف جریان غالب آموزش یعنی عادی‌سازی (یعنی تلفیق دانش‌آموزان دارای ناتوانی با دانش‌آموزان بدون ناتوانی) و مؤسسه‌زدایی فراهم آورده است. راه‌هایی برای دستیابی به این اهداف تهیه شده اما بیشتر صاحب‌نظران در مورد چهار راهبرد به اتفاق نظر رسیدند و آن‌ها را پیشنهاد کردند:

(۱) گروه‌های پیش از اجرا: گروهی از معلمان حرفه‌ای که با معلمان آموزش عمومی کار می‌کنند که راهبردهای مختلف را برای دانش‌آموزانی که مشکلات رفتاری دارند، نشان دهند. هدف اولیه‌ی آن ایجاد مالکیت توسط آموزش و پرورش عمومی نسبت به این کودکان است.

(۲) مشورت جمعی: همکاری بین آموزش و پرورش عمومی و آموزش ویژه، مدنظر است. ایجاد توصیه از سوی معلم ویژه یا روان‌شناس به معلم عادی و به اشتراک گذاشتن اطلاعات افراد، حول محور مسائل دانش‌آموزان در این روش صورت می‌پذیرد.

۳) تدریس همیاری (تدریس یاری) و سایر برنامه‌های گروه تدریس: معلم آموزش ویژه و معلم عمومی در یک کلاس آموزش عمومی که در آن، دانش‌آموزان دارای ناتوانی حضور دارند، به طور مشترک به آموزش می‌پردازند.

۴) برنامه‌ی درسی و راهبردهای آموزشی: هدف مؤلفان در مورد برنامه‌های درسی این است که برنامه‌هایی را برای افراد دارای ناتوانی طرح‌ریزی کنند تا افراد بدون ناتوانی را از اشتباه در مورد توانمندی‌های این کودکان، بیرون آورند. از جمله این برنامه‌ها می‌توان به یادگیری همیاری (روشی که دانش‌آموزان در گروه‌های کوچک همگون با همدیگر کار می‌کنند تا پاسخ مسائل عملی را پیدا کنند؛ تأکید در کمک کردن بر یادگیری است تا رقابت) و مشارکت نسبی (واداشتن دانش‌آموز دارای ناتوانی به تقریباً کلیه‌ی فعالیت‌هایی که دانش‌آموز کلاس عمومی انجام می‌دهد)، اشاره کرد.

کج مثال ۱۲: کدام یک از گزینه‌ها از راهبردهای پیشنهادی به منظور تسهیل روند جریان غالب نیستند؟

- ۱) گروه‌های پیش از اجرا
۲) مشورت جمعی در بین ارگان‌های آموزشی ملی
۳) برنامه‌های آموزشی فردی (IEP)
۴) تدریس همیاری (تدریس یاری)

پاسخ: گزینه «۳» راهبردهای پیشنهادی به منظور تسهیل روند جریان غالب عبارت است از: ۱. گروه‌های پیش از اجرا ۲. مشورت جمعی در بین ارگان‌های آموزشی ملی ۳. برنامه‌ی درسی و راهبردهای آموزشی ۴. تدریس همیاری (تدریس یاری) و سایر برنامه‌های گروه تدریس.

آموزش و پرورش کودکان استثنایی باید در راستای اهداف آموزش و پرورش همگانی قرار گیرد و بر همین اساس برای آن برنامه‌ریزی شود. دانش‌آموزان استثنایی بر اساس درجه مشکل و توانایی استفاده از برنامه‌های آموزشی خاص، می‌توانند در موقعیت‌های آموزشی ویژه‌ای، آموزش دریافت کنند. دامنه برنامه‌های آموزشی از حداقل محدودیت تا حداکثر محدودیت، متفاوت است. محیط با حداقل محدودیت به فرصت‌های قابل دسترس برای تعامل بین دانش‌آموزان ناتوان و عادی اشاره دارد. جابجایی دانش‌آموزان استثنایی باید بر مبنای میزان و نوع ناتوانی و منابع موجود در جامعه صورت گیرد تا با توجه به توانایی‌ها و ناتوانی‌های دانش‌آموزان استثنایی و امکانات موجود، آموزش مناسب را ارائه دهیم. انواع برنامه‌های آموزشی این کودکان عبارت است از:

۱- فقط در کلاس‌های معمولی:

در این برنامه، معلم معمولی مسئول تمام کارها و نیازهای دانش‌آموز است. دانش‌آموز ممکن است هنوز رسماً به عنوان معلول شناخته نشده باشد و به طور کلی در کلاس‌های معمولی درس می‌خواند. دانش‌آموزانی که ناتوانی‌هایشان در یادگیری اندک است یا آنان که دچار پریشانی‌های عاطفی و عقب‌ماندگی ذهنی خفیف هستند، از این نوع آموزش بهره می‌گیرند. این سطح، ساده‌ترین سطح مداخله است.

نکته ۱: در تلفیق‌سازی کنشی یا کارکردی، دانش‌آموزان استثنایی در کلاس‌های عادی استقرار می‌یابند و درگیر کلیه فعالیت‌های آموزشی مدرسه می‌شوند.

۲- کلاس‌های معمولی با معلم مشورتی (مشاور):

این برنامه، هم از نظر وظیفه معلم و هم از نظر ویژگی‌های دانش‌آموزان، همانند کلاس‌های معمولی است با این تفاوت که معلم ویژه نیز به طور مداوم کار آموزشی را به عهده می‌گیرد و به انجام توصیه‌های مشورتی می‌پردازد.

۳- معلم سیار:

در این برنامه، معلم قسمت اعظم یا تمام کارهای آموزشی را انجام می‌دهد، معلم ویژه نیز به طور متناوب کار آموزشی را بر عهده می‌گیرد و به انجام توصیه‌های مشورتی می‌پردازد. دانش‌آموز به جز جلسات کوتاه آموزشی، با سایر همکلاسان درس می‌خواند. دانش‌آموزانی که نقص بینایی یا بدنی دارند و دانش‌آموزانی که دچار نقص تکلمی هستند، از این برنامه‌ها استفاده می‌کنند.

۴- معلم مرجع:

در این نوع برنامه، معلم معمولی اغلب کارهای آموزشی را انجام می‌دهد، معلم ویژه نیز قسمتی از روز را آموزش می‌دهد و توصیه‌های لازم را به معلم معمولی می‌دهد؛ هدف او این است که به دانش‌آموز کمک کند تا در کلاس‌های عادی درس بخواند. دانش‌آموز، اغلب اوقات روز را همراه شاگردان عادی درس می‌خواند. دانش‌آموزانی که دارای نقایص خفیف یا متوسط در زمینه‌های عاطفی، یادگیری یا تکلمی هستند، می‌توانند در این نوع سیستم درس بخوانند.

۵- کلاس خودکفای ویژه:

این نوع برنامه، یکی از قابل ملاحظه‌ترین و در سال‌های اخیر، بحث‌انگیزترین جایگزین‌های خدمت بوده است. در این نوع کلاس‌ها معمولاً ۱۵ دانش‌آموز استثنایی (یا کمتر) با ویژگی‌ها یا نیازهای ویژه پذیرفته می‌شوند. معلم این کلاس‌ها معمولاً به عنوان معلم آموزش ویژه تربیت می‌شود و تمام یا قسمت اعظم آموزش را تدارک می‌بیند. در این نوع جایگزینی، دانش‌آموزان ناتوان غالباً بخشی از روز را با دانش‌آموزان عادی در مدارس عادی تلفیق می‌شوند.

۶- خانه‌های آموزشی:

روش کار برنامه خانه‌ی آموزشی مانند روشی است که در مدارس روزانه ویژه اجرا می‌شود. معلم ویژه علاوه بر کار با دانش‌آموزان با سایر کارکنان نیز کار می‌کند تا یک محیط کاملاً درمانی فراهم سازد. دانش‌آموز در تمام یا اغلب اوقات به صورت مجزا نگهداری می‌شود. این نوع خدمات برای دانش‌آموزان مبتلا به عقب‌ماندگی ذهنی یا آشفتگی شدید و عمیق عاطفی، مناسب است و آخرین سطح مداخله محسوب می‌شود.

۷- مدرسه روزانه ویژه:

در مدارس روزانه ویژه، معلم ویژه آموزش را در مدارس مجزا انجام می‌دهد و دانش‌آموزان معلول را به صورت انفرادی یا در گروه‌های کوچک مورد مراقبت و آموزش قرار می‌دهد، همچنین در جهت گماردن دانش‌آموزان معلول در کلاس‌های عادی تلاش می‌کند. دانش‌آموز در تمام یا اغلب اوقات به صورت مجزا نگهداری می‌شود. دانش‌آموزان مبتلا به معلولیت‌های شدید و عمیق جسمی یا ناتوانی‌های ذهنی در این مدارس قرار می‌گیرند. این نوع برنامه، متداول‌ترین برنامه در زمینه آموزش و پرورش کودکان استثنایی است.

۸- کلاس‌های جامع:

در این برنامه، معلم ویژه قسمت اعظم یا تمام آموزش را در کلاس ویژه‌ای که با نام خاصی برچسب‌گذاری شده است، ارائه می‌دهد و سعی در گماردن دانش‌آموزان در کلاس عادی را دارد. معلم عادی نیز ممکن است در قسمتی از روز به آموزش این دانش‌آموزان در کلاس‌های عادی بپردازد. دانش‌آموز، اغلب یا تمام اوقات به صورت مجزا نگهداری می‌شود. دانش‌آموز مبتلا به عقب‌ماندگی ذهنی شدید یا پریشانی عاطفی در این سیستم قرار می‌گیرد.

نکته ۲: در تلفیق‌سازی فیزیکی یا هم‌مکانی، کودکان عادی و استثنایی در یک محیط تحصیل می‌کنند، ولی در کلاس‌های جداگانه آموزش می‌بینند.

۹- آموزش در خانه یا بیمارستان:

در مدت زمانی که دانش‌آموز موقتاً قادر نیست در مدرسه (عادی یا ویژه) حضور یابد، آموزش در خانه یا بیمارستان ارائه می‌شود. در این برنامه، آموزش کلاً به وسیله معلم ویژه ارائه می‌شود. در چنین حالتی دانش‌آموز برای مدتی کوتاه به صورت مجزا و انفرادی آموزش می‌بیند. معلم ویژه در این سیستم سعی دارد با معلمان (عادی یا ویژه) ارتباط برقرار کند تا دانش‌آموز را جهت تطبیق با موقعیت مدرسه (عادی یا ویژه) آماده سازد و سوابق مربوط به حضور و غیاب دانش‌آموز در مدرسه را دریافت کند. دانش‌آموزان دارای معلولیت‌های جسمی یا آنان که تحت مداوای پزشکی قرار دارند و نیز دانش‌آموزان دختر باردار، از این نوع آموزش بهره می‌برند.

۱۰- مرکز تشخیص و تجویز:

در این نوع برنامه، معلم ویژه به مدت چند روز یا چند هفته یک قسمت از روز یا تمام روز را به آموزش کودک می‌پردازد و برنامه‌هایی را برای اجرا به معلم عادی توصیه می‌کند و ارزیابی جامعی از نقاط قوت و ضعف دانش‌آموز انجام می‌دهد و برای معلم عادی جهت نحوه آموزش و مراقبت، مجوز کتبی صادر می‌کند و توصیه‌های تجویز شده را برای معلم عادی تعبیر و تفسیر می‌نماید. چون دانش‌آموز در مرکزی کاملاً مجزا نگهداری می‌شود و پس از تشخیص و تجویز ممکن است به صورت پاره‌وقت یا تمام‌وقت با دانش‌آموزان عادی تلفیق شود، این برنامه برای دانش‌آموزانی که میزان معلولیتشان کم است و خدماتی به آن‌ها ارائه نشده یا به صورت ناکافی ارائه شده، مناسب است.

۱۱- مدارس شبانه‌روزی (اقامت‌ی):

در اینجا دانش‌آموزان استثنایی، تحت مراقبت ۲۴ ساعته دور از خانه قرار می‌گیرند که غالباً از اجتماع آن‌ها فاصله دارد. بعضی از این کودکان و نوجوانان ممکن است در پایان هر هفته به خانه برگردند، اما در طول هفته مقیم مؤسسه هستند.

به طور کلی، قوانین فعلی تأکید دارند که هر کودک معلول، در محیطی آموزش ببیند که کمترین میزان محدودیت در آن وجود داشته باشد، خدمات آموزشی متناسب با نیازهای فردی هر کودک باشد و محدودیتی در راه آزادی‌های فردی و استعدادهای بالقوه‌اش فراهم نیابد (محیط با کمترین محدودیت).

معلم کودکان استثنایی باید دارای توانایی در زمینه‌های زیر باشد:

- ۱- ارجاع کودک برای ارزشیابی.
- ۲- ارزیابی به منظور کشف توانایی‌ها و نقاط ضعف کودک.
- ۳- شرکت در شوراها.
- ۴- نوشتن فرم‌هایی برای آموزش‌های فردی.
- ۵- در ارتباط بودن با والدین.
- ۶- شرکت در جلسات مذاکره.
- ۷- تخصص در آموزش و پرورش و برخورد با مسائل یادگیری.
- ۸- چگونگی استفاده از تکنولوژی آموزشی.
- ۹- تعبیر و تفسیر قوانین مربوط به آموزش‌های ویژه.

کج مثال ۱۳: دانش آموز استثنایی در کدام نوع از برنامه‌های آموزشی زیر اغلب اوقات روز را با دانش آموزان عادی می‌گذراند؟

- (۱) کلاس‌های جامع (۲) معلم مرجع (۳) مدارس روزانه ویژه (۴) خانه‌های آموزشی

پاسخ: گزینه «۲» در برنامه «معلم مرجع»، دانش آموز استثنایی اغلب اوقات روز را همراه دانش آموزان عادی درس می‌خواند، اما در برنامه‌های «کلاس‌های جامع»، «مدارس روزانه ویژه» و «خانه‌های آموزشی»، دانش آموز استثنایی، تمام یا اغلب اوقات روز را به صورت مجزا نگهداری می‌شود.

کج مثال ۱۴: قوانین آموزشی فعلی مورد محیط آموزشی کودکان معلول بر چه ویژگی تأکید دارند؟

- (۱) تا حد امکان محیط محدودکننده باشد. (۲) باید محیط را در سطح متوسطی محدود کرد.
(۳) بر حسب استعداد خاص هر کودک، محیط را محدود کرد. (۴) کمترین میزان محدودیت وجود داشته باشد.

پاسخ: گزینه «۴» قوانین فعلی تأکید دارند که هر کودک معلول، در محیطی آموزش ببیند که کمترین محدودیت در آن وجود داشته باشد.

کج مثال ۱۵: متداول‌ترین شکل آموزش و پرورش استثنایی کدام مورد است؟

- (۱) کلاس عادی (۲) مدارس روزانه (۳) مدارس شبانه‌روزی (۴) کلاس ویژه

پاسخ: گزینه «۲» مدارس روزانه، متداول‌ترین و شایع‌ترین روش مداخله آموزش و پرورش برای دانش آموزان استثنایی است.

کج مثال ۱۶: کدام برنامه، ساده‌ترین سطح از مداخله آموزشی برای کودکان استثنایی است؟

- (۱) معلم سیار (۲) معلم مرجع (۳) کلاس ویژه خودکفا (۴) کلاس درس معمولی

پاسخ: گزینه «۴» کلاس درس عادی، ساده‌ترین سطح و ابتدایی‌ترین سطح از مداخلات آموزشی است.

تست های طبقه بندی شده فصل اول

کله ۱- بیشترین موارد کودکان استثنایی را کودکانی تشکیل می دهند که دارای اختلالات ..... هستند.

(روانشناسی مرضی و کودکان استثنایی - سراسری ۷۶)

(۱) تکلمی (۲) جسمی (۳) ذهنی (۴) شنوایی

(روانشناسی کودکان استثنایی - سراسری ۷۹)

کله ۲- کدام عامل موضوع آمارگیری کودکان استثنایی را دشوار می سازد؟ (۱) پیچیدگی تعاریف (۲) روش های آماری (۳) مؤسسات خدماتی (۴) پیچیدگی تکنولوژی

(آموزش و پرورش کودکان استثنایی - سراسری ۷۹)

کله ۳- کدام گزینه درباره ی «نام گذاری» کودکان استثنایی، درست است؟ (۱) دارای فواید (۲) عملی خطرناک (۳) کاری کاملاً نادرست (۴) دارای نکات منفی و مثبت

کله ۴- پژوهش معروف «روزنتال و جکوبسون» (Rosenthal and Jacobson) درباره ی کدام موضوع است؟

(آموزش و پرورش کودکان استثنایی - سراسری ۷۹)

(۱) توجه به تفاوت های فردی (۲) زبان های ناشی از نامگذاری (۳) فواید حاصل از نام گذاری (۴) تأثیر انگیزه بر پیشرفت تحصیلی

(روانشناسی کودکان استثنایی - سراسری ۸۰)

کله ۵- شایع ترین اختلال در کودکان کدام است؟ (۱) نقایص گویایی (۲) نقایص بینایی (۳) پریشانی های عاطفی (۴) ناتوانی های یادگیری

(روانشناسی کودکان استثنایی - سراسری ۸۰)

کله ۶- جایابی دانش آموزان استثنایی بایستی بر مبنای کدام ملاک ها صورت گیرد؟

(۱) ترجیح و نظرات اولیای مدارس (۲) منابع موجود در مدارس کودکان استثنایی (۳) ترجیح والدین و دانش آموزان (۴) میزان و نوع ناتوانی و منابع موجود در جامعه

(آموزش و پرورش کودکان استثنایی - سراسری ۸۰)

کله ۷- کدام عبارت تعریف دقیق تری از «کودکان استثنایی» ارائه می دهد؟

(۱) کودکانی که با بعضی از کودکان تفاوت دارند. (۲) کودکانی که کمی و تا حدی با سایر کودکان تفاوت دارند. (۳) همه کودکان در بعضی از ابعاد وجودی با دیگران فرق دارند. (۴) کودکانی که تفاوت های قابل ملاحظه با همسالان خود دارند.

کله ۸- با توجه به آمار دانش آموزان کشور در سال ۱۳۷۰ و با توجه به متوسط درصد مطالعات انجام شده در خصوص برآورد شیوع دانش آموزان استثنایی، تخمین شما درباره تعداد دانش آموزان استثنایی کل کشور کدام است؟

(روانشناسی کودکان استثنایی - سراسری ۸۱)

(۱) یکصد و سی هزار (۲) پانصد هزار (۳) یک میلیون (۴) دو میلیون

کله ۹- بهرام توانایی بازشناسی تفاوت بین واج ها و تشخیص کلمات مشابه و متفاوت را ندارد. او با احتمال بیشتر در کدام زمینه ناتوانی دارد؟

(روانشناسی کودکان استثنایی - سراسری ۸۱)

(۱) حافظه شنوایی (۲) ثبات ادراکی (۳) تشخیص شنوایی (۴) توالی حافظه شنوایی

(روانشناسی کودکان استثنایی - سراسری ۸۱)

کله ۱۰- کدام ویژگی از مشخصات کودکان با نارسایی های ویژه در یادگیری به معنای اخص کلمه نیست؟

(۱) حواس سالم (۲) هوش پایین تر از متوسط (۳) رفتار و کرداری نسبتاً متعادل (۴) امکانات محیطی و آموزشی نسبتاً مناسب

کله ۱۱- نیما کودک هشت ساله ای است که به تشخیص متخصص کودکان استثنایی در درک ثبات شکل دچار اختلال است، او با احتمال بیشتر در ..... دشواری دارد.

(روانشناسی کودکان استثنایی - سراسری ۸۱)

(۱) ادراک اشیا در شرایط مختلف (۲) توجه به کل شیء مشاهده شده (۳) توجه به یک جنبه از شیء مشاهده شده (۴) ادراک وضعیت دو یا چند شیء در ارتباط با یکدیگر

(آموزش و پرورش کودکان استثنایی - سراسری ۸۱)

کله ۱۲- کدام برنامه به بهترین وجه نیازهای کودکان استثنایی را برطرف می سازد؟

(۱) مدارس ویژه تمام وقت (۲) کلاس های ویژه پاره وقت (۳) مدارس معمولی با دریافت خدمات ویژه (۴) اطلاعات برای پاسخگویی کافی نیست.

- ۱۳- محسن در زمینه ریاضیات بسیار خوب و سریع‌الانتقال است اما او در ادبیات فارسی ضعیف می‌باشد. این نوع تفاوت را چه می‌نامند؟
(آموزش و پرورش کودکان استثنایی - سراسری ۸۱)
- (۱) تفاوت درون فردی (۲) تفاوت بین فردی (۳) تفاوت در استعدادها (۴) تفاوت در توانایی‌ها
- ۱۴- عارضه‌ی بدون ناخن به دنیا آمدن، بر کدام یک از موارد زیر اشاره دارد؟
(روانشناسی کودکان استثنایی - سراسری ۸۲)
- (۱) اختلال ساختاری (۲) اختلال کنشی (۳) معلولیت (۴) ناتوانی
- ۱۵- به موجب کدام اصل، کودکان استثنایی باید با همسالان غیراستثنایی خود در کلاس‌های عادی آموزش ببینند؟
(روانشناسی کودکان استثنایی - سراسری ۸۲)
- (۱) تلفیق‌سازی (۲) هنجارسازی (۳) آموزش فردی (۴) محیط با حداقل محدودیت
- ۱۶- آموزش کودکان استثنایی طبق الگوی ارگانیک، بر..... تأکید دارد.
(آموزش و پرورش کودکان استثنایی - سراسری ۸۲)
- (۱) عزت نفس و خودشکوفایی (۲) عوامل محیطی و رشد داخلی (۳) تحریک حسی و سازماندهی ادراک (۴) عوامل فردی و مهارت‌های بین شخصی
- ۱۷- برای سنجیدن دقیق‌تر تفاوت‌های درون فردی و بین فردی، کدام یک از ابزارهای زیر مناسب‌تر است؟
(آموزش و پرورش کودکان استثنایی - سراسری ۸۲)
- (۱) مصاحبه (۲) مشاهده (۳) آزمون‌های روانی (۴) چک‌لیست
- ۱۸- برای سنجیدن دقیق‌تر تفاوت‌های درون فردی و بین فردی افراد، کدام ابزار کارایی بیشتری دارد؟
(آموزش و پرورش کودکان استثنایی - سراسری ۸۳)
- (۱) مصاحبه‌ها (۲) چک‌لیست‌ها (۳) مشاهدات عینی (۴) آزمون‌های روانی
- ۱۹- برای بیان تفاوت بین دانش‌آموزان از لحاظ هوشی، اخلاقی، روانی و ظاهری، چه نوع اصطلاحی را به کار می‌برند؟
(آموزش و پرورش کودکان استثنایی - سراسری ۸۳)
- (۱) تفاوت محیطی (۲) تفاوت ژنتیکی (۳) تفاوت بین فردی (۴) تفاوت درون فردی
- ۲۰- فردی که به لحاظ عملکرد فیزیکی یا رفتاری اساساً از هنجار انحراف دارد (بالا تر یا پایین تر) و به خدمات آموزشی فوق‌العاده‌ای در تأمین نیازهای فردی‌اش احتیاج دارد، با کدام واژه شناخته می‌شود؟
(روانشناسی مرضی و کودکان استثنایی - سراسری ۸۴)
- (۱) استثنایی (۲) معلول (۳) ناتوان (۴) آسیب‌دیده
- ۲۱- کدام عامل به عنوان علت نارسایی‌های ویژه در یادگیری دانش‌آموزان مطرح است؟
(روانشناسی کودکان استثنایی - سراسری ۸۴)
- (۱) بهره هوشی (۲) نقص در حواس (۳) اشکال در حافظه بینایی (۴) اختلال شدید رفتاری
- ۲۲- کدام الگو شامل آموزش و حمایت معلمان کلاس عادی و تأکید روی اصلاح محیط آموزش عادی جهت سازگار کردن دانش‌آموزان استثنایی و ترجیحاً انتقال آن‌ها به محیط‌های ویژه است؟
(آموزش و پرورش کودکان استثنایی - سراسری ۸۴)
- (۱) الگوی معلم سیار (۲) الگوی اتاق - مرجع (۳) الگوی معلم - مشاور (۴) الگوی آموزش همسال به همسال
- ۲۳- در اصلاح رفتار کودکان با استفاده از روش محرومیت، معمولاً کدام دوره‌های زمانی مناسب‌تر است؟
(آموزش و پرورش کودکان استثنایی - سراسری ۸۵)
- (۱) دوره‌های ۲ تا ۳ دقیقه‌ای (۲) دوره‌های ۳ تا ۵ دقیقه‌ای (۳) دوره‌های ۵ تا ۱۰ دقیقه‌ای (۴) دوره‌های ۷ تا ۸ دقیقه‌ای
- ۲۴- منظور از جریان غالب، جاده‌ی دانش‌آموزان استثنایی در:
(آزاد ۸۵)
- (۱) مدارس عادی است. (۲) اتاق‌های مرجع در مدارس عادی است. (۳) کلاس‌های ویژه در مدارس عادی است. (۴) مراکز حرفه‌ای عادی است.
- ۲۵- بر اساس گزارش وکسلر چند درصد افراد یک اجتماع از هوشبهر بین ۹۰ تا ۱۰۹ برخوردارند؟ (روانشناسی مرضی و کودکان استثنایی - سراسری ۸۷)
- (۱) ۷۵ درصد (۲) ۵۰ درصد (۳) ۴۰ درصد (۴) ۲۵ درصد